

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.70.72>
УДК 342.922 (477)

ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ДО ПИТАННЯ ЗАКОНОДАВЧИХ ЗМІН

Смокович М. І.,

*доктор юридичних наук,
Голова Касаційного адміністративного
суду у складі Верховного Суду,
заслужений юрист України,
<https://orcid.org/0000-0003-1710-4044>
smokovichm@ukr.net*

Смокович М. І. Здійснення правосуддя в умовах воєнного стану: до питання законодавчих змін.

Стаття присвячена аналізу чинного процесуального законодавства, «проектно-нормативного пакету» про діяльність судів та суддів в умовах правового режиму воєнного стану з метою виявлення та усунення можливих нормативно-процесуальних перешкод (прогалин) у сфері правосуддя. Констатовано, що переведення України у формат військового державного адміністрування зумовило прийняття низки законів у сфері правосуддя. Ці закони мають «доповнюючий», «коригуючий» характер, їх норми спрямовані конкретизувати, уточнити, змінити або ж доврегулювати чинну законодавчу базу держави. Обґрунтовано недоцільність імперативного законодавчого унормування окремих організаційно-правових питань у сфері правосуддя. Територіальна зміна підсудності судових справ у разі об'єктивно вимушеної необхідності має здійснюватися на основі дискреційного рішення голови Верховного Суду до іншого найбільш безпечного суду, а не до «найбільш територіально наближеного суду» як це визначив законодавець. Ключовим моментом тут має бути безпека суду, а не його територіальна наближеність. Здійснення правосуддя судами в умовах дії правового режиму воєнного стану має здійснюватися не лише в нерозривній сув'язі із забезпеченням реальної доступності кожного до правосуддя, а й забезпечення необхідних і безпечних умов для роботи суддів судів системи судоустрою України.

Законодавцю необхідно узаконити напрацьовані проектні процесуальні напрацювання у сфері правосуддя з метою оптимізації роботи судів системи судоустрою України у період дії режиму воєнного стану. Такі законодавчі пропозиції до процесуальних кодексів стосуються таких питань як: а) організація і проведення зборів суддів в умовах воєнного чи надзвичайного стану, зокрема й дистанційної участі суддів у таких зборах; б) порядок та процедура розподілу судових справ у суді у разі об'єктивної неможливості застосування автоматизованого визначення складу суду у цій чи іншій судовій справі; в) організаційно-процесуальна форма участі учасників судового процесу у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів; г) можливість участі суддів у судовому засіданні дистанційно у режимі відеоконференції з використанням власних технічних засобів.

Ключові слова: правосуддя, правовий режим воєнного стану, територіальна зміна підсудності судових справ, право на судовий захист

Smokovych M. I. Execution of justice in martial law: to the question of legislative changes.

The article is devoted to the analysis of current procedural legislation, «draft-regulatory package» on the activities of courts and judges in the legal regime of martial law in order to identify and eliminate possible regulatory-procedural obstacles (gaps) in the sphere of justice. It was stated that the transfer of Ukraine to the format of military state administration led to the adoption of a number of laws in the field of justice. These laws have a «complementary», «corrective» nature, their rules are aimed at specifying, clarifying, amending or supplementing the current legal framework of the state. The inexpediency of the imperative legislative

regulation of certain organizational and legal issues in the field of justice is substantiated. Territorial change of jurisdiction of court cases in case of objective necessity should be carried out on the basis of a discretionary decision of the President of the Supreme Court to another safest court, and not to the «most territorially close court» as defined by the legislator. The key here should be the security of the court, not its territorial proximity. The administration of justice by the courts under the legal regime of martial law should be carried out not only in inseparable connection with ensuring real access to justice for everyone, but also providing necessary and safe conditions for judges of the judicial system of Ukraine.

The legislator needs to legitimize the developed project procedural developments in the field of justice in order to optimize the work of the courts of the judicial system of Ukraine during the martial law regime. Such legislative proposals to the codes of procedure concern such matters as: a) the organization and holding of meetings of judges in a state of war or emergency, including the remote participation of judges in such meetings; b) the procedure and procedure for the distribution of court cases in court in the event of an objective impossibility to apply automated determination of the composition of the court in this or that court case; c) organizational and procedural form of participation of participants in the trial in a court session by video-conference outside the court premises using their own technical means; d) the possibility of participation of judges in a court hearing remotely by videoconference using their own technical means.

Key words: justice, legal regime of martial law, territorial change of jurisdiction of court cases, right to judicial protection.

Постановка проблеми. Конституційні державні інституції в умовах введення такого правового режиму як воєнний стан, незважаючи на загрози та небезпеку, зобов'язані функціонувати. До того ж, функціональна діяльність цих інституцій задля забезпечення і захисту національних інтересів і безпеки України та її народу має бути максимально цілеспрямованою, раціонально дієвою, безперервною і такою, що відповідає концентрованим, нагальним викликам військового часу. Це вимагає детермінованого вчинення ними належних управлінських дій, прийняття відповідних рішень тощо. Йдеться, передусім, про главу держави, державні інституції військово-оборонного комплексу, а також про органи законодавчої, виконавчої та судової влади тощо. Кожна така інституція зобов'язана забезпечити реалізацію належних саме їй владних повноважень у механізмі державної влади. Так, Президент України за вимогами частини 2 статті 106 Конституції України «не може передавати свої повноваження іншим особам або органам». Аналогічний змістовний конституційний припис міститься в Основному Законі держави й щодо інших інститутів державної влади. До прикладу, в Україні виключно суди здійснюють правосуддя, тому делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються (частини 1, 2 статті 124 Конституції України). При цьому, створення надзвичайних та особливих судів в Україні не допускається (частина 6 статті 124 Конституції України), а військових – наразі не передбачено. Отже, кожен орган державної влади, зокрема й суди, є незамінними у механізмі функціонування держави. *Це, по-перше.*

По-друге, суди системи судоустрою України навіть у період дії режиму воєнного стану мають функціонувати безперервно, тому що державним захистом забезпечуються і гарантуються права і свободи людини і громадянина, які закріплені і гарантовані Конституцією України. Йдеться, зокрема, про право кожного на судовий захист, право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (частини 1, 2 статті 55 Конституції України). Україна зобов'язана забезпечити ці права незалежно від дії того чи іншого правового режиму в державі: мирного чи військового. Отже, надважливим різновидом державного захисту в Україні є судовий. Правовий режим тимчасового обмеження судового захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні на період дії правового режиму воєнного стану заборонено. Втілення будь-яких обмежень такого змістовного формату у національну правозастосовну практику є неконституційним, а відтак, і неможливим. Отже, вимога судового захисту конституційних прав і свобод в умовах дії правового режиму воєнного стану, об'єктивізація якого міститься в частині 2 статті 64 Основного Закону України, має не лише імперативний, а й абсолютний характер.

По-третє, з огляду на те, що конституційне право кожного на судовий захист є непорушним і має бути забезпечено державою, навіть в умовах воєнного чи іншого форс-мажорного стану, постають питання: які процесуальні форми здійснення правосуддя є допустимими в таких умовах; які умови роботи суду можна вважати належними для здійснення правосуддя в період дії воєнного стану; як оптимізувати роботу суду та суддів, працівників апарату суду задля забезпечення безпеки усіх учас-

ників судового процесу та ін.

Наведені та й інші питання скеровують до системного аналізу чинного законодавства в аспекті правового регулювання здійснення правосуддя в Україні, зокрема, й в умовах воєнного та іншого надзвичайного стану.

Мета та завдання цієї публікації полягають у змістовному аналізі чинного процесуального законодавства, а також «проектно-нормативного пакету» про діяльність судів та суддів в умовах режиму воєнного стану, завдяки чому передбачається виявлення та усунення можливих нормативно-процесуальних та інших перешкод (та/або прогалин) у цій сфері правовідносин. Результати дослідження мають не лише сприяти забезпеченню своєчасного, справедливого та неупередженого правосуддя в умовах режиму воєнного стану, а й, передусім, уможливити здійснення самого правосуддя як виняткового формату імперативної діяльності держави, що здійснюється виключно судами.

Виклад основного матеріалу. Перебування України у стані війни, спровокованою безпідставною збройною агресією з боку Російської Федерації, активізувало роботу парламенту щодо формування законодавчої платформи, витребуваної потребами воєнного часу. Необхідність термінового переведення України у формат військового державного адміністрування зумовило прийняття низки законів, частину з яких уже прийнято, решта – на етапі завершального обговорення та прийняття. Примітно, що ці закони здебільшого мають «доповнюючий», «коригуючий» характер, норми яких спрямовані конкретизувати, уточнити, змінити або ж ситуативно дорегулювати чинну базу законодавчих актів, предмет правового регулювання якої є вкрай значимим для держави, де введено режим військового стану. Наразі цими правовими актами істотно відкориговано правовідносини у податковій, митній, оборонно-військовій та інших важливих сферах, зокрема й у сфері правосуддя.

Загалом необхідність певних предметних законодавчих змін є об'єктивною: по-перше, законодавець у мирний час а priori не може передбачити ті численні аспекти, що пов'язані зі специфікою забезпечення і здійснення правосуддя у військовий час. При цьому, така ситуація стосується не лише правосуддя, а й інших сфер правового регулювання (наприклад, митно-транзитних артерій, дипломатичних представництв, громадських організацій та ін.); по-друге, кожен режим воєнного стану має свою кон'юнктуру специфіку, зумовлену системою об'єктивних економіко-виробничих, митних та інших умов і обставин, здатних істотно впливати на функціонування держави та її інститутів в реальному режимі дії військового стану; по-третє, детермінованість у часі прийняття рішень, зокрема й організаційно-управлінських, задля забезпечення безперервного здійснення правосуддя вимагає оперативного законодавчого вирішення і цих питань. Так, до прикладу, поточне проведення конкурсу на заміщення тієї чи іншої вакантної посади в системі апарату державної влади не сумісне з діючим режимом військового стану, як і проведення державних закупівель через платформу Prozorro, тобто електронну систему публічних закупівель, де державні/комунальні замовники оголошують тендери на закупівлю товарів, робіт і послуг, натомість представники бізнесу беруть участь у торгах, щоб стати постачальником товарів чи виконавцем відповідних послуг, тому законодавець має сформувати правову платформу для оперативного вирішення відповідних питань, зокрема й у сфері правосуддя.

У доктрині права визнаною є сентенція: «Суддя зобов'язаний говорити мовою закону». Більше того, суддя має діяти за правилами закону. Якісне унормування процедури адміністративного судочинства ставиться у залежність щонайменше від таких чинників: *по-перше*, повнота компетенційних можливостей спеціалізованого суду, необхідних для ефективного вирішення судової справи. ЄСПЛ, здійснюючи тлумачення пункту 1 статті 6 Конвенції 1950 року в аспекті розуміння змісту принципу доступу до правосуддя неодноразово наголошував, що суд повинен бути наділений достатньою компетенцією з вирішення справи: «Орган судової влади має бути спроможним вирішити спір про права й обов'язки відповідно до положень Конвенції, а тому він повинен мати право спинятися на питаннях права й факту, що стосуються справи, яку він розглядає»; *по-друге*, кожна особа повинна мати не формальну, а реальну можливість доступу до правосуддя. Дійсно, практична реалізація відновлення порушеного права будь-якої особи не має бути обтяжена незрозумілими різноманітними процедурно-правовими чи фактичними перешкодами як на момент її звернення до суду, так і безпосередньо під час самого процесу судового розгляду; *по-третє*, судові органи, штатний колектив суддів і працівників цих інституцій повинні мати реальні умови для здійснення правосуддя в умовах дії правового режиму воєнного стану. Наразі очевидним є те, що через воєнні дії російських окупантів ступінь загрози і небезпеки на території України є неоднаковим. Територію України умовно можна поділити на територіальні зони, де: а) ведуться активні бойові дії або велися такі дії; б) триває тимчасова чи

стійка окупація українських територій; в) є необхідні матеріальні умови та фізичні можливості для роботи суду (приміщення, комп'ютерна техніка, електрика, інтернет та ін.), або таких умов і можливостей немає і т.д.; *по-четверте*, практична реалізація права особи на судовий захист в умовах режиму воєнного стану потребує законодавства, норми якого були б «процесуально чутливими» до винятково загрозливих суспільних викликів, зумовлених військовою агресією, військовим спротивом, військовими злочинами та ін. Це покладає на державу конституційний обов'язок щодо вироблення «дієздатних» і «життєздатних» процесуальних алгоритмів з метою забезпечення реалізації права кожного на гарантований судовий захист у цих надскладних умовах.

Відтак, забезпечення здійснення правосуддя судами та уможливлення реальної доступності до правосуддя, особливо в умовах дії правового режиму воєнного стану, є складним багатоаспектним питанням, що передбачає широкий спектр заходів і засобів, завдяки яким: а) кожен має не лише реальну можливість звернутися до судових органів, а й дієво скористатися перевагами процедури судового розгляду та отримати належний захист своїх прав; б) забезпечується реалізація конституційної вимоги щодо сталої системності правового порядку в організації та діяльності органів державної влади, зокрема й судових органів як державних інституцій, наділеними виключними владними повноваженнями у механізмі держави у сфері здійснення правосуддя.

Законодавча робота парламенту в умовах введення режиму воєнного стану, як свідчить національна практика, є винятково важливим і детермінованим видом державної діяльності, що спрямована забезпечити законодавчу платформу для організації життя держави і суспільства в умовах війни. Важливим у цьому аспекті є «пакет законодавчих актів воєнного стану». Йдеться про закони не суто «військового спрямування» (такі як Закони України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25 березня 1992 р. № 2232-ХІІ, «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 р. № 389-VIII, «Про основи національного спротиву» від 16 липня 2021 р. № 1702-IX та ін.), а про «доповнюючі» («коригуючі») закони, тобто ті, якими вносяться зміни і доповнення до «звичайних» законів, предметом правового регулювання яких є питання, до прикладу, трудових правовідносин, оподаткування, процесуального законодавства України, судоустрою і статусу суддів, зокрема й щодо забезпечення функціонування суду в умовах війни тощо.

Одним із перших таких актів став Закон України «Про внесення зміни до частини сьомої статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо визначення територіальної підсудності судових справ» від 3 березня 2022 р. № 2112-IX, що набрав чинності 7 березня 2022 р. [1]. Прийняття цього Закону пов'язано з необхідністю організаційного забезпечення безперервної діяльності судів та безперервного здійснення правосуддя в Україні, що включає умови «воєнного або надзвичайного стану», «військових дій», «стихійного лиха», «боротьби з тероризмом» або іншими надзвичайними обставинами.

Важливо, що цим Законом було розширено правозастосовний формат зміни територіальної підсудності судових справ. Так, початково частина 7 статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII визначала: «У зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами робота суду може бути припинена за рішенням Вищої ради правосуддя, що ухвалюється за поданням Голови Верховного Суду». Наразі зміст цитованої норми аналізованого Закону № 1402-VIII зазнав істотних змін, відповідно до яких не тільки рішення Вищої ради правосуддя, яке ухвалюється за поданням Голови Верховного Суду, а й безпосереднє розпорядження Голови Верховного Суду, є правовою підставою для зміни підсудності судових справ у разі об'єктивно вимушеної необхідності. Такий крок законодавця є виправданим і зрозумілим, оскільки відсутність повноважності такого конституційного органу як Вища рада правосуддя (*відсутність кворуму його кількісного складу і неможливість легітимного дообрання (допризначення) його членів в умовах війни*) не можуть паралізувати функціонування судової системи, роботу судів, виконання судьями своїх професійних обов'язків, становити непереборну перешкоду здійсненню правосуддя в державі тощо.

Водночас видається необгрунтованою позиція законодавця щодо визначення територіального «адресата» (*на розгляд якого передаються судові справи*) як «найбільш територіально наближеного» до того суду, від якого ці справи передаються. Думається, що законодавець допустився тут помилки, надмірно конкретизувавши «територіальну наближеність» «адресата» та «адресанта». Це неправильно, особливо коли йдеться про правовий режим військового стану та військові дії. Справа в тому, що сучасне озброєння і тактика воєнних дій зумовлюють стрімкий розвиток бойових дій, що призводить

до швидкого втягнення суміжних територій у зону бойових дій. Відтак, немає сенсу змінювати територіальну підсудність судових справ і здійснювати їхню передачу до сусіднього суду, який найбільш територіально наближений до того, який перебуває у зоні бойових дій або окупації тощо. Вочевидь така нормативна конкретизація як «найбільш територіально наближений суд» є прийнятною і зрозумілою щодо зміни територіальної підсудності судових справ у разі коли йдеться про режим надзвичайного стану, стихійне лихо тощо, проте не дій військового спрямування. Отже, територіальна віддаленість суду як «отримувача» судових справ до зони ризику і небезпеки має бути предметом розсуду, передусім, Голови Верховного Суду та Вищої ради правосуддя, а не предметом імперативного законодавчого унормування тощо.

Разом з тим, реалії війни ставлять перед судовою системою й інші важливі проблеми, що потребують негайного дієвого реагування та вирішення. До прикладу, якщо суд першої інстанції розглядав справу, проте рішення у цій справі не було прийнято, і при цьому, матеріали справи залишилися в окупації чи їх було знищено, то зміна територіальної підсудності цієї судової справи матиме реальний результат за умови якщо позивач повторно подасть позов до суду, якому передано відповідну підсудність. Чому так? Тому що у цій ситуації відновлення матеріалів судової справи є фактично юридично неможливим. Іншою є ситуація у разі коли рішення, до прикладу, першої інстанції прийнято. У такому разі справа може бути розглянута судом вищої інстанції за наявних матеріалів судової справи, зокрема й рішення суду нижчої інстанції у цій справі. За таких обставин відновлення матеріалів судової справи є юридично можливим.

Функціональна неправомочність Вищої ради правосуддя зумовила прийняття під час дії режиму воєнного стану ще одного, так званого «доповнюючого» («коригуючого») закону. Ним є Закон України «Про внесення змін до розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо забезпечення сталого функціонування судової влади в період відсутності повноважного складу Вищої ради правосуддя» від 15 березня 2022 р. № 2128-IX [2], який набрав чинності з 22 березня 2022 р. Завдяки цьому Закону здійснено перерозподіл державно-владних повноважень між державними органами, такими як Державна судова адміністрація України, Верховний Суд та Вища рада правосуддя в бік зменшення повноважень крайньої.

Цим Законом встановлено, що Державна судова адміністрація України в період дії надзвичайного чи воєнного стану та протягом 30 днів після дня його скасування (припинення) і за умови відсутності повноважного складу Вищої ради правосуддя, уповноважена здійснювати ряд важливих функцій, зокрема, визначати з урахуванням судового навантаження та в межах видатків, визначених у Державному бюджеті України на утримання судів та оплату праці суддів, кількість суддів у суді (крім Верховного Суду); приймати рішення про утворення територіальних управлінь Державної судової адміністрації України та дискреційно визначати їх кількість, тобто без погодження з Вищою радою правосуддя та ін. Водночас Закон України № 2128-IX суттєво розширив повноваження Верховного Суду: щодо формування керівного персонального складу Державної судової адміністрації України; прийняття рішень про відрядження суддів без подання Вищої кваліфікаційної комісії суддів України; здійснення перевірки повідомлень суддів про втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя, оприлюднення результатів та рішень за результатами таких перевірок та ін. Водночас варто усвідомлювати, що означений «перерозподіл повноважень» має тимчасовий характер. Чому?

Справа в тому, що Вища рада правосуддя є державним органом, правовий статус якого визначено положеннями Конституції України (стаття 131). Правовий статус конституційного органу державної влади також має і Верховний Суд. Повноваження органу є невід'ємним складовим його правового статусу, що унеможливає «перетікання» повноважень від одного конституційного органу до іншого (інших) шляхом прийняття звичайного закону. Відтак, наразі повноваження Вищої ради правосуддя, що об'єктивовані у статті 131 Конституції України, фактично є «замороженими». Йдеться, до прикладу, про такі вкрай важливі повноваження як: ухвалення рішення про звільнення судді з посади та тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя; надання згоди на затримання судді чи утримання його під вартою; притягнення до дисциплінарної відповідальності судді чи прокурора; внесення подання про призначення судді на посаду та ін. Загалом наведений перелік повноважень може бути активовано двома способами: перший, відновлення повноважності Вищої ради правосуддя, другий – внесення змін до Конституції України. Проте практична реалізація цих підходів щодо «деблокування» реалізації повноважень, визначених у статті 131 Конституції України, можлива виключно у мирний, а не воєнний час.

Загалом прийняття Законів України «Про внесення зміни до частини сьомої статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо визначення територіальної підсудності судових справ» від 3 березня 2022 р. і «Про внесення змін до розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо забезпечення сталого функціонування судової влади в період відсутності повноважного складу Вищої ради правосуддя» від 15 березня 2022 р. дозволило: забезпечити здійснення правосуддя в умовах війни; оперативно реагувати на ту ситуацію, за якої окремі суди системи судоустрою України, зокрема й адміністративні, потрапили в зону військових дій, окупації, що ускладнило і навіть тимчасово унеможливило їхню роботу; забезпечити захист конституційних прав і свобод людини і громадянина відповідно до вимог 55, 64 та інших статей Конституції України.

І все ж, реалії сьогодення з-поміж «пакету законодавчих актів воєнного стану» зумовили предметне опрацювання й інших правових актів. Йдеться про внесення змін до ГПК України, ЦПК України, КАС України щодо здійснення судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного стану. Висхідні новели цих пропозицій, змін і доповнень переслідували одну-єдину мету – забезпечити такий організаційно-процесуальний концепт роботи суду, який би дозволив без зайвих обтяжливих зволікань здійснювати безперервне, справедливе, неупереджене правосуддя в умовах воєнного чи надзвичайного стану.

Йдеться про такі проєктно-законодавчі пропозиції до процесуальних кодексів як: а) організація і проведення зборів суддів в умовах воєнного чи надзвичайного стану, зокрема й дистанційної участі суддів у таких зборах; б) порядок та процедура розподілу судових справ у суді у разі об'єктивної неможливості застосування автоматизованого визначення складу суду у цій чи іншій судовій справі; в) організаційно-процесуальна форма участі учасників судового процесу у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів; г) можливість участі суддів у судовому засіданні дистанційно у режимі відеоконференції з використанням власних технічних засобів. При цьому, порядок такої участі унормовувався б спеціальним рішенням про запровадження особливого режиму роботи відповідного суду, натомість дистанційна участь судді у судовому засіданні у режимі відеоконференції могла б засвідчуватися його кваліфікованим цифровим підписом відповідно до «Про електронні довірчі послуги» від 5 жовтня 2017 р. № 2155-VIII [3]; г) розгляд будь-яких судових справ за правилами спрощеного позовного провадження за письмовим клопотанням усіх сторін судового процесу тощо. Зміст наведених вище законодавчих пропозицій до процесуальних кодексів став предметом ґрунтовного опрацювання, до якого долучилися не лише парламентарі, а й судді, працівники апаратів судів, науковці, адвокати тощо. Наразі законодавець з незрозумілих причин відхилив ці проєктні напрацювання. Ми можемо не погоджуватися з такою позицією парламенту, але це його конституційне право як єдиного органу законодавчої влади в Україні. Наскільки такий крок законодавця є доцільним і виваженим – покаже час.

Висновки. Резюмуючи наведене вище, доходимо висновку, що здійснення правосуддя судами в умовах дії правового режиму воєнного стану має здійснюватися не лише в нерозривній сув'язі із забезпеченням реальної доступності кожного до правосуддя, а й забезпечення необхідних умов для роботи суддів, судів системи судоустрою України. Це є надскладним комплексним питанням, вирішення якого потребує від держави вжиття широкого спектру управлінських, фінансових та інших легітимних засобів, визначальним з яких є створення належної законодавчої бази. Судді зобов'язані і в мирний, і у військовий час не лише «говорити мовою законів», а й суворо дотримуватися імперативних приписів процесуальних кодексів, змістовно-текстовий формат яких, з огляду на війну та її наслідки в Україні, потребує оновлення на основі уже напрацьованих проєктно-законодавчих пропозицій.

Список використаних джерел:

1. Про внесення зміни до частини сьомої статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо визначення територіальної підсудності судових справ: Закон України від 3 березня 2022 р. № 2112-IX / <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2112-20#Text>
2. Про внесення змін до розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо забезпечення сталого функціонування судової влади в період відсутності повноважного складу Вищої ради правосуддя: Закон України від 15 березня 2022 р. № 2128-IX / <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2128-20#Text>
3. Про електронні довірчі послуги: Закону України від 5 жовтня 2017 р. № 2155-VIII / Відомості Верховної Ради України, 2017, № 45, ст. 400.